

Бурнум – римска војска и Јупитеров култ

Обилазећи данашњу Буковицу кроз сијасет раштрканих и често скровитих засеока до којих воде тек уски путеви ограђени сухозидним оградама, кроз безводне крше обрасле претежно закржљалим грмоликим раслињем које само мјестимично оплемењују мање обрадиве површине, човјек тешко може стећи дојам да је у нека прошла времена ондје било услова за развој урбаних насеља. Ипак, било је тако. На више археолошких локалитета још увијек има видљивих материјалних остатака који свједоче о завидно високом степену урбанитета појединих буковачких села у вријеме антике. Једно од таквих села су Ивошевци код Кистања.

На деветнаестом километру цесте између Книна и Кистања, након што се пређе надвожњак преко пруге Книн–Задар, на мјесту гдје се цеста највише приближава кањону ријеке Крке, могу се видјети два монументална архиволта озидана крупним каменим блоковима, која се у народу називају *Шупљаја* или *Шупља црква*. Ови лукови посљедњи су видљиви остаци портика који се у римско доба простирао средиштем принципија војног логора

Бурнум

. Принципиј је био сједиште заповједништва, управно и религиозно средиште римског војног логора (Санадер 1999: 99–109). Најчешће је смјештан на мјесту гдје су се сјекле главне логорске прометнице:

via principalis

и

via praetoria

. Сачувани лукови, којих је било девет у низу, налазили су се на сјеверној страни трга. Средишњи лук који је још стајао почетком осмог десетљећа 18. вијека, када је овуда пролазио талијански путописац Алберто Фортис, био је двоструко шири од осталих. Ширина до данас сачуваних лукова износи 3,55 м, а висина 5,3 м. У њиховој позадини отвара се лијеп панорамски поглед на кањон ријеке Крке, у коме се узводно од Бурнума

простире Брљанско језеро, а низводно слап Манојловац, највиши од седам слапова на току ове ријеке. На другој обали Крке истиче се пуљанска градина, коју ријека оплахује с три стране, док хоризонтом у њеној позадини доминира планина Промина.

Бурнум се у сачуваним историјским изворима по први пут спомиње код Плинија Старијег док описује бојеве које је римска војска водила у Илирику (HN, 3, 142). Он га истиче као изузетно значајни утврђени илирски град око којег су се водиле чувене битке. Опис се вјероватно односи на римске војне акције усмјерене на гушење Панонско–делматског устанка, који је трајао од 6. до 9. г. послје Христа (Чаче, 1989: 82–83; Периша, 2008: 514). Плинијев Бурнум, вјероватно је данашња предримска градина код села Пуљани, која се налази на лијевој обали ријеке, насупрот каснијем римском војном логору (сл. 1.) (Заниновић, 1967: 5–10; Заниновић, 1984: 163–167). Смјештена је на истуреном језичку проминског платоа око којег ријека Крка прави највећи завој на свом току, оплахујући га с источне, сјеверне и западне стране. Управо због изузетно повољног географског положаја, гдје је утврђено мјесто с три стране било брањено природном конфигурацијом терена, пуљанску градину није било лако освојити, што потврђује и Плиније, убројивши је међу најкрвавија римско–илирска бојишта. Плато градине дуг је око 160 м, а на јужној страни је био брањен бедемом чија ширина у рушевном стању данас износи око 30 метара и висина око 6 метара (Заниновић, 1968: 120, сл. 2).

Да је положај Бурнума био од изузетног стратешког значаја за обје зараћене стране, најбоље казује чињеница да се римска војска трајно утаборила управо насупрот предримске градине код Пуљана. Након што је војни логор био подигнут, подијелио је топоним са сусједном илирском градином. Претпоставља се да је римска војска с привременим утврђивањем и таборењем на подручју Бурнума почела већ у вријеме Октавијановог ратовања по Илирику. Међутим, таква претпоставка још увијек није археолошки потврђена (Заниновић, 1968: 122; Суић, 1981: 232). У вези с избором мјеста за градњу римског војног логора занимљиво је погледати Вебстеров закључак (Webster, 1994: 172):

The site was carefully selected to hold a position of strategic importance, such as a river crossing or mountain pass, and was one of a network of similar positions, spaced out to control

the movement of the inhabitants and prevent a hostile concentration from gathering. The most favoured site was a small plateau at a river junction which afforded views along both valleys.

Из овога се наслућује да су разлози који су навели Римљане да баш у Бурнуму изграде свој војни логор били контрола над лаким пријелазом преко ријеке Крке у кањону подно војног логора, визуелна прегледност и неопходна близина за брзу и ефикаснију интервенцију у немирном делматском подручју (Заниновић, 1978: 45). У знанственим круговима *делматска пријетња* се до те мјере увријежила да се чак шпекулисало о постојању својеврсног *делматског* лимеса, који су Римљани оформили у циљу учинковитије пацификације ратоборних Делмата (Заниновић, 1992: 37, 38; Санадер, 2002: 120–128). Од недавно објелоданило се и мишљење према којем се велики број легијских и ауксилијарних римских логора на подручју Делмата тумачи њиховим интензивним новачењем у редове делматских кохорти римске војске (Периша, 2008: 507–517).

Као што се сам постанак римског Бурнума веже за активности римске војске, тако је и његов развој, чак и након што су га напустиле римске легије и након што је стекао статус муниципија у првој половини 2. вијека, у знатној мјери био завистан о присуству мањих војних јединица које су у њему боравиле све до касне антике.

Прва римска војна постројба која се доводи у везу с Бурнумом – била је *XX легија*. Сматра се да је у Бурнуму била стационирана до пред крај Панонско–делматског устанка, када је након Веровог пораза у Теутубуршкој шуми 9. г. после Христа била премјештена у Германију на рајнски лимес (Webster, 1994: 112; Camb и сар, 2007: 14). Након одласка

XX легије

у Бурнум је стигла

XI легија

(од 42. године с почасним називом

Claudia pia fidelis

), која је у њему боравила све до избијања грађанског рата након Нероновог убиства у љето 68. године.

За *XI легију* вежу се бројне грађевинске активности на мјесту војног логора. Сматра се да је заслугом њене инжењерије био изграђен и водовод за Бурнум, који је воду црпио с једног од извора у селу Плавну. Укупна дужина трасе водовода за Бурнум износила је око 32 км, а капацитет 72 литре по секунди, што је око 6221 м³ воде на дан (Илаковац, 1982: 257). Археолошким истраживањима која су се спроводила на мјесту принципија војног логора током 1912. и 1913. године, установљене су двије обимније грађевинске фазе: првобитно је био изграђен мањи, а потом већи принципиј (Reisch, 1913: 115, сл. 31; Абрамић, 1924: 222; Суић, 1981: 234). Један уломак натписа (CIL III 14321) пронађен на подручју логора даје повода претпоставци да се једна грађевинска фаза у логору догодила за намјесништва Публија Корнелија Долабеле, у периоду између 14. и 20. године (Camb и сар, 2007: 16). За разлику од ове претпостављене, неупитна је грађевинска активност која је у логору претходила 51/52. години, што потврђује пронађени грађевински натпис далматинског намјесника Публија Антеја Руфа (CIL III

149871; Абрамић, 1924: 222, сл. 2; Cambi и сар, 2007: 21, сл. 15). За потребе грађевинских радова што их је војска спроводила у логору у Бурнуму, барем од 42. године, дјеловала је војна циглана која се налазила у Смордељима код Ћеврсака (Patsch, 1898: 508–510; Заниновић, 1985, 70, 77, н. 18; Марун, 1998: 70, 115).

Неронова смрт и избијање грађанског рата били су разлог због којег је *XI легија* напустила логор у Бурнуму. Легија је из Бурнума отишла у Италију гдје је судјеловала у окршајима између претендента на римски пријесто, Ота и Вителија, а потом у Германију гдје је судјеловала у гушењу Цивилисовог устанка (Заниновић, 1968: 122; Wilkes, 1969: 100, 460). Након што је умирен Цивилисов устанак,

XI легија

је 70. године била смјештена у логору у Виндониси (данашњи Windisch у Швајцарској), на рајнском лимесу, а већ око 100. године налазила се у логору у Дуросторуму (данашња Силистра у Бугарској) на дунавском лимесу (Webster, 1994: 69, н. 1, 77, н. 5).

Након одласка *XI легије*, у Бурнум је око 70. године стигла новооснована *IV легија*, с почасним називом

Флавија феликс

Flavia felix

), која је ондје боравила до 86. године, након чега је прешла у посаду Сингидунума у Горњој Мезији (данашњи Београд) (Заниновић, 1976: 175; Заниновић, 1968: 122). За свог боравка у Бурнуму,

IV легија

је, такође, градила или се бавила обнављањем на подручју логора, о чему свједоче пронађени уломци опеке с њеним жиговима (Patsch, 1898: 490–492, сл. 8–12). Ова легија заслужна је за опсежну обнову бурнумског амфитеатра (Cambi и сар, 2006: 11, 12).

У Бурнуму је уз легије било смјештено више ауксилијарних постројби током 1. вијека. За потребе њиховог смјештаја уз легијски логор (*castrum*) био је подигнут један или чак два мања ауксилијарна кастела (*castrum*)

astellum

). Један се налази око 400 м источно од легијског логора, а други, за који још није сигурно да је ријеч о кастелу, налази се јужно од амфитеатра, на приближно једнакој удаљености од легијског логора (Cambi и сар, 2007: 22, сл. 17). Након одласка

IV легије *Флавије Феликс*

из логора у Бурнуму и стјецања статуса града, ови ауксилијарни кастели преостали су једини објекти војне намјене.

Епиграфски споменици пронађени на подручју Бурнума указују да су у Бурнуму током 1. вијека биле стационаране најмање четири ауксилијарне постројбе: *Ala I Hispanorum*, *Cohors II Cyrrhestarum*

,
Cohors III Alpinorum

и

Cohors I Montanorum

(Cambi и сар, 2007: 25). Познат је један надгробни споменик активног војника I хиспанске але из Бурнума (Ракнић, 1965: 71–84, Т. I. 1; Марун, 1998: 142; Cambi и сар, 2007: 26, сл.

19). Сматра се да је ова коњаничка постројба у Бурнуму боравила у периоду од Панонско–делматског устанка до око 42. године, када одлази Панонију (Самби и сар, 2007: 26). I хиспанску алу у Бурнуму је вјероватно замијенила постројба *Cohors II Cyrrhestarum*

С подручја Бурнума позната су три војничка натписа ове кохорте (Суић, 1970: 105, бр. 7, Т. I, 3, 123, н. 58; Марун, 1994: 165, 223). Она је у Бурнуму боравила у периоду од око 42. до око 60. године, када је након одласка VII легије у Виминациј (данашњи Костолац) премјештена у Тилуриј (Самби и сар, 2007: 30). Након II кохорте Киреста, у Бурнум је стигла постројба *Cohors III*

Alpinorum, која

је ондје остала до око 70. године, када је премјештена у Хумац код Љубушкога. На подручју логора пронађена су два натписа војника ове кохорте (CIL III 15003; Alföldy, 1964: 270, 294; Суић, 1970: 107, бр. 8, Т. V, 4). С доласком

IV легије Флавије Феликс

у Бурнум је дошла и постројба

Cohors I Montanorum,

која је у њему боравила до око 86. године, када је премјештена у Панонију (Самби и сар, 2007: 31, 32).

Судећи на темељу епиграфских споменика, у Бурнуму је и током 2. вијека потврђено присуство одређених војних постројби. Налази опеке с печатима VIII легије Аугусте на мјесту циглане у Смрдељима и на подручју логора, указују да су одређена одјељења ове легије такођер боравила у Бурнуму (Марун, 1998: 196). Претпоставља се да је то било у вријеме владања цара Антонина Пија (Самби и сар, 2007: 32). На подручју Бурнума пронађена су два посветна натписа припадника I легије Адиутрикс (CIL III 2823; Суић, 1970: 111, 112, бр. 12, Т. V, 3), те још један посветни натпис припадника I белгијске кохорте (CIL III 14980; Alföldy, 1964: 266, 292) који такођер указују да су поједина одјељења ових постројби могла боравити у Бурнуму тијеком 2. и 3. вијека (Заниновић, 2007: 182).

Током 1. в. док су у Бурнуму биле стациониране римске легије, Бурнум се развио у поприлично сложenu конгломерацију. Заједница локалног становништва која је до римског запосједања живјела на пуљанској градини насупрот војног логора, сигурно је наставила и даље живјети у њеној близини, док су се уз логорске бедеме развила трговишта (*canabae*), а нешто даље и цивилно римско насеље (Чаче, 1989: 84). Римска војска која је уживала државну плаћу, трговцима је била примамљиво тржиште, стога су они од логорских заповједника закупљивали простор уз бедеме војних логора гдје су за потребе трговања и понуде разних услуга, изграђивали стамбене и пословне зграде (Webster, 1994: 204). Таква су се насеља звала канабе. У њима је војска могла набавити разне потрештине, свакако пиће и храну у већим количинама и бољег квалитета од оног који их је сљедовало у логору, а и забавити се уз присуство жена. Било је то мјесто гдје су се одржавали интензивни контакти између римских војника, трговаца и аутохтоног становништва (Заниновић, 1985: 66). У Бурнуму се једно такво насеље вјеројатно налазило уз сјеверни логорски бедем, на мјесту које се данас назива више међе, а које обилује површинским налазима из времена раног и зрелог царства. Јужно је још увијек

видљив ров ширине око 3 м, који одваја ту честицу земље од сусједне. Дуж њега су темељи сјеверног бедема логора.

Римска војска била је покретач процеса романизације на подручју Бурнума. Посредством римске војске локално је становништво поступно преузимало материјалну културу коју су војници са собом донијели, а материјална преобразба утјецала је на промјену и бројних других нематеријалних сегмената локалне културе. Процесу романизације посебно су били подложни они чланови локалне заједнице који су имали аспирације прикључити се заједници римског народа и судјеловати у њеном друштвеном и политичком животу. Овакви појединци допринијели су, можда више него досељено римско и романизирано становништво, да се све интензивније осипао онај дио локалне заједнице заинтересиран за очување старог идентитета и старог начина живота. Они пак који су били најиздржљивији у настојању да живе сходно традицији, прије или касније нашли су се у мањини и на маргинама оновремених популарних трендова.

Стјецање статуса римског муниципија почетком 2. в. био је пресудан догађај у процесу романизације Бурнума и подручја које му је гравитирало. Најстарији датирани натпис који потврђује муниципални статус Бурнума потјече из 118. године, а у част цара Хадријана дали су га подићи градски декуриони, чланови градског вијећа (CIL III 2828=9890). У Бурнуму су пронађена још два натписа која су подигнута одлуком градских декуриона (CIL III 2830=9891; CIL III 14321²³; Patsch, 1895: 384, сл. 9, 389, сл. 21). Муниципиј Бурнум спомиње се и у епитафу једног бурнумског декуриона и едила (Заниновић, 1968: 124, 125, н. 25).

Милитарни карактер који Бурнум у потпуности није изгубио све до свога краја, одразио се и на религијску слику града. Војска је била обвезна светковати благодане из службеног календара, па су отуда државни култови у Бурнуму били популарнији него у сусједним градовима и насељима. Од античких култних споменика који су пронађени на подручју Бурнума, највише је оних који стоје у вези с Јупитеровим култом. Посредством војске, његов култ проширио се и по другим либурнским насељима на простору између Крке и Зрмање (Педишић, 1993: 194). С подручја Бурнума познато нам је осамнаест култних споменика који се могу довести у изравну везу с Јупитеровим култом: седамнаест жртвеника (кат. бр. 1–17) и једна монументална мраморна глава (сл. 1). Бурнум је последице Салоне, Мурсе и Сисције, четврти локалитет у Хрватској по бројности пронађених Јупитерових жртвеника.

У предметним посветним натписима из Бурнума, биљеже се имена четрнаест дедиканата. Најмање девет дедиканата били су припадници римских војних постројби (кат. бр. 4, 7, 11–17) док се и у осталих пет случајева може претпоставити да је ријеч о војним особама (кат. бр. 1–3, 6, 8). Судећи на темељу гентилног имена дедиканта, италског поријекла су били Гај Калије (кат. бр. 1), Гај Хелвије Максимин (кат. бр. 2), Гај Вибије Јулијан (кат. бр. 4), Гај Коран (кат. бр. 6), Тит Фуфисије (кат. бр. 7), Гај Вок(оније?) (кат. бр. 8) и Билијан Вер (кат. бр. 16), док је Луције Титуленије Респект вјеројатно био норичког поријекла (кат. бр. 11) (Alföldy, 1969: 67, 70, 86, 89, 126, 128, 137). У два случаја поријекло особе може се претпоставити на основу когномена дедиканата. Марко Аурелије Далмата био је поријеклом из провинције Далмације, а когномен је вјеројатно стекао док је службовао изван родне провинције (кат. бр. 12) (Суић, 1970: 109). Луције Тер(енције?) Александер носи гентилициј италског или норичког поријекла, док му когномен указује на могућност источног поријекла (кат. бр. 3) (Alföldy, 1969: 125).

У четири случаја је познато којим су војним постројбама припадали Јупитерови дедиканти из Бурнума. Гај Вибије Јулијан и Публије Елије Секунд служили су у легији I Адиутрикс (кат. бр. 4 и 13), Тит Аурелије Потенс у легији V македонској, док је Луције Титуленије Респект, иако то посветни натпис из Бурнума не казује, већ један други из Трогира (CIL III 2677), служио у легији X Гемини. У вријеме подизања жртвеника, Публије Елије Секунд, Гај Јулије Викторин, Билијан Вер, Тит Аурелије Потенс и још један дедикант непознатог имена, обнашали су дужност конзуларних бенефицијара (*beneficiarius consularis*) (кат. бр. 13–17), Марко Аурелије Далмата био је конзуларни протектор (*protector consularis*) с овлашћењима бенефицијара (кат. бр. 12), Тит Фуфисије је био сигнифер (*signifer*) (кат. бр. 7), а Гај Вибије Јулијан фрументариј (*frumentarius*) (кат. бр. 4).

У сачуваним античким литерарним изворима и епиграфским споменицима с подручја римског царства забиљежено је више од 200 различитих Јупитерових епитета (Aust, 1890–1897: 750–754; Thulin, 1917: 1142–1144; Bartoccini, 1940: 241–246). Овако шаролика слика Јупитеровог култа одраз је суживљавања различитих култова који су постојали на подручју римског царства. С једне стране постојали су државни римски култови, а с друге, култови бројних локалних заједница које су укључивањем у оквире римске државе биле изложене процесу романизације. Врховни положај који је Јупитер имао у римском пантеону и његова уска веза с институцијама римске власти, осигурала су да се у окриљу његовог имена, у односу на друга римска божанства, нашао највећи број различитих култова и култних пракси. Јупитер се под различитим именима, на различитим мјестима поштовао кроз различит скуп ритуала (Rives, 2000: 257). Међутим, државни римски култ Јупитера који се одражава у capitoлијској форми имена (*Iupiter Optimus Maximus*), судећи по броју епиграфских споменика, засјенио је у западним римским провинцијама не само друге аспекте његовог култа, него уопштено култове свих других божанстава (Fears, 1981: 102).

Број посвета искључиво врховном Јупитеру (*Iupiter Optimus Maximus*) прелази половину укупног броја познатих нам посвета Јупитеру с подручја Хрватске. Од седамнаест посветних натписа из Бурнума, искључиво врховном Јупитеру посвећено је њих десет (кат. бр. 2–4, 7, 9, 11, 14–17).

У државном култу у вријеме царства, завјет на оданост римском цару (*vota pro salute imperatoris*) магистрати су најчешће полагали пред Јупитером (Fears, 1981: 98). Стога су бројне посвете урађене по службеној дужности и представљају одраз лојалности према римској власти и римском цару. Латински епиграфски споменици указују на значајну улогу Јупитера и у приватном култу даљем римског царства (Fears, 1981: 98). Усвајање capitoлијског обрасца Јупитеровог имена јасна је посљедица романизације Италије и римских провинција, међутим степен романизације дедиканата и култни контекст њихових посвете најчешће измиче нашем увиду. Посвете врховном Јупитеру су неријетко инспирисане државном идеологијом па се стога могу проматрати и као аспект култа римског владара и владарске обитељи. Јупитер је представљан као врховни заштитник римске заједнице на чијем је челу био римски император, што га је препоручивало за заштитника и помоћника и у домену приватних ствари појединаца који су се осјећали члановима те заједнице.

Јупитер у једном посветном натпису из Бурнума носи епитет *Conservator* или *Custos* (кат. бр. 5). Натпис с идентичном посветом пронађен је у селу Отону код Книна које је у вријеме римског царства такођер било у саставу бурнумског агера (CIL III 2824=13249).

Овакве посвете доводе се у везу с јовијанском теологијом империјалне власти. Јовијанска теологија империјалне моћи римског владара актуализирала се током грађанског рата 69. године и касније Веспазијановог владања, а посебно је постала популарна за Домицијановог владања, када је била средишњи елемент службене империјалне пропаганде (Fears, 1981: 77; Wardle, 1996: 208). Повезивање владара с Капитолијем и капитолијским Јупитером у грађанском рату 69. године, током којег су се на римском пријестољу смијенила четири владара, чин је дистанцирања од претходне јулијевско–клаудијевске династије и настојања да се власт легитимизира ауторитетом врховног римског бога (Wardle, 1996: 208). Домицијан је након Веспазијанове побједе којом је окончан грађански рат, дао подићи светиште Јупитеру Конзерватору на римском Капитолију у спомен што се успио спасити када су Вителијанове присталице запалиле Капитолијски храм (Platner i Ashby, 1929: 292). Пропагандна порука овдје се чини јасном: Јупитер штити и доноси побједе Домицијану који за узврат штити и скрби за заједницу римских грађана (Fears, 1981: 79). Јупитер Конзерватор и Јупитер Виктор су релативно чест мотив на Домицијановом новцу (Fears, 1981: 79). Јовијанска теологија империјалне власти била је још изражајнија у службеној пропаганди за време владавине цара Трајана и Хадријана, а средишње мјесто у њој је задржала све до почетка 4. вијека (Fears, 1981: 81, 86, 119).

Жртвеник из Бурнума који је непознати дедикант посветио Јупитеру Депулсору и неименованим божгињама, може се довести у везу с келтским културним кругом (кат. бр. 10). С подручја Хрватске позната су још три жртвеника посвећена овом божанству: из Пуле (Inscr.It. X/1, 12), Кленовника код Вараждина (CIL III 4111) и Славонског Брода (CIL III 3269). На подручју римског царства евидентирано је 37 или чак 38 посветних натписа Јупитеру Депулсору (Kolendo, 1989: 1068). Највећа концентрација је у провинцијама Горњој Панонији и Норику одакле потјече 12 (од овог броја 10 је из Птуја), односно 7 натписа. Слиједе Италија с 4, Дакија, Горња Мезија и Африка с 3, Лионска Галија и Далмација с 2, Доња Мезија с једним и Шпанија с вјеројатно још једним посветним натписом (Kolendo, 1989: 1068). Култу Јупитера Депулсора приписују се и 4 посветна натписа из Нарбонске Галије у којима се Јупитер појављује с епитетом Депулсориус и 3 посветна натписа из Шпаније у којима се појављује с епитетом Репулсор (Kolendo, 1989: 1068).

Панонско–норичко подручје највеће концентрације посветних натписа Јупитеру Депулсору, подудар се с подручјем на којем је прије успоставе римске управе постојало Норичко краљевство, што указује на локално келтско, тј. норичко–тауришћанско поријекло овог култа (Шашел Кос, 1999: 126). У прилог изнесеном иде и чињеница да је више дедиканата који су подигли жртвенике изван матичног подручја култа, било управо панонско–норичког подријетла (Kolendo, 1989: 1068; Шашел Кос, 1999: 123). Услијед новачења локалног становништва у римску војску и мобилности њених јединица, панонско–норички култ Јупитера Депулсора проширио се и другим дијеловима царства. Ширењу култа такођер су допринијели и чиновници римског државног апарата (Шашел Кос, 1999: 128). У случају овог култа вјеројатно је ријеч о синкретизму службеног римског и локалног култа из предримског времена (Шашел Кос, 1999: 126). Најранији датирани жртвеник Јупитеру Депулсору потјече из 154. године, док их је највећи број настао у периоду између краја 2. и почетка 3. вијека (Kolendo, 1989: 1068).

Посебно интересантна је група бурнумских жртвеника с посветом Иови, гђе је

Јупитерово име исписано без икаквих епитета (кат. бр. 1, 6 и 8). Овакви натписи, осим у Бурнуму, на подручју Хрватске потврђени су још у Салони (CIL III 8664, 8665, 8666), Пучишћима на отоку Брачу (CIL III 14333⁵), Скрадину (AE 1994: 1365), Братишковцима (Марун, 1998: 218), Кули Атлагић код Бенковца (ILJug 856) и Карину (ILJug 2862). Све посвете потјечу с подручја провинције Далмације. Изостанак когномена и трибуса у именском обрасцу дедиканата из Бурнума, Гаја Калија, Гаја Корана и Гаја Вок(онија?), указује на рани настанак њихових посветних натписа, свакако прије средине 1. вијека (Medini, 1979: 155–157). С друге стране, изостанак капитолијског именског обрасца Јупитеровог имена, пар екселанс симбола римског идентитета и других његових епитета, указује на могућност да се ради о Јупитеровом култу који је своје коријене вукао из италске традиције предримског времена (Medini, 1979: 160). Јупитер је био заједничка својина свих италских заједница које су говориле латинско–фалискичким и оскичко–умбријским језиком (Fears, 1981: 16). У случају сва три наведена дедиканта из Бурнума ради се о особама италског поријекла. Њихови жртвеници припадају најранијим римским култним споменицима који потјечу с подручја Бурнума.

Међу посветним натписима из Бурнума постоје и они који су осим врховном Јупитеру посвећени другим божанствима и силама, с тим да се Јупитерово име редовито налази на првом мјесту. Марко Аурелије Делмата посветио је жртвеник врховном Јупитеру и Генију мјеста (кат. бр. 12), а Публије Елије Секунд врховном Јупитеру, Јунони и Минерви, тј. Капитолијској тријади (кат. бр. 13). Посвете Капитолијској тријади на подручју Хрватске посвједочене су још свега једним натписом из Салоне (BD 31/1908: 28, br. 3842A; ILJug 2049) и два натписа из Мурсе (ILJug 1060, 3099, 3102; AE 1974: 0537; Булат, 1989: 41, бр. 8, Т. IV, 2).

Осим жртвеника посвећених Јупитеру, на подручју Бурнума пронађена је и једна монументалнараморна Јупитерова глава (сл. 2.) која се чува у Книнском музеју (Patsch, 1895: 385, сл. 10).¹ Висина главе и врата износи 65 цм. Споменик је оштећен у предјелу носа и усни. Главу карактеризирају издужено лице, крупне очи, те пластичан третман косе и браде чији су увојци поредани су у четири хоризонтална реда. Ова је глава припадала Јупитеровој култној статуи двоструко већој од наравне величине која је вјеројатно стајала у једном, још увијек неубицираном храму у Бурнуму. У везу с овим храмом можда се може довести монументални архитектонски рељеф с приказом Јуноне у сједећем положају и пауном који је такођер пронађен у Бурнуму (сл. 3.) (Patsch, 1895: 385, 386, сл. 12). У вријеме објаве овај уломак чувао се у Музеју римских споменика у Книну, међутим није познато гдје се он сада налази. Висина уломка је 108 цм, а ширина 89 цм. Богиња је приказана како сједи на пријестољу. У десној руци спуштеној у крило држи жезло, док јој на кољену десне ноге стоји паун раширеног репа. Лијево од приказа Јуноне и пауна је трака с флоралним орнаментима. Рељеф је на десној страни поломљен, те је вјеројатно док је био цјеловит приказивао сва три божанства Капитолијске тријаде.

Посвета Капитолијској тријади коју је у Бурнуму учинио Публије Елије Секунд, конзуларни бенефицијар из легије I Адиутрикс, налаз главе монументалне Јупитерове статуе, те монументалног архитектонског рељефа с приказом Јуноне у сједећем положају и пауном, указују на могућност да је у Бурнуму постојао храм који је био посвећен Капитолијској тријади. Овај храм могао је бити подигнут током прве половине 2. в. У прилог претпоставци о постојању храма иде и значајна присутност војске у Бурнуму и након што је почетком 2. в. стекао статус муниципија. Познато је да је римска

Бурнум

Аутор текста Марко Синобад

уторак, 11 јануар 2011 21:35 - Последње ажурирано субота, 22 јануар 2011 01:37

војска имала значајну улогу у пропагирању службених култова, а од времена владавине цара Трајана на даље, јовијанска теологија империјалне власти имала је средишње мјесто у службеној државној пропаганди (Fears, 1981: 81, 86, 119).

Систематска археолошка истраживања која се у Бурнуму проводе од 2003. године, сигурно ће у догледно вријеме донијети одговоре на бројна за сада отворена питања о топографији римског Бурнума и унаприједити данашњу спознају о овом значајном археолошком локалитету.

Аутор: Марко Синобад Контакт: marko.sinobad@min.kulture.hr Министарство културе
Одјел за археолошку баштину

Руњанинова 2

HR – 10000 Загреб

Каталог натписа

Скраћенице

Литература